

УДК 821.112.2-047.44*Цвайг

DOI <https://doi.org/10.52726/as.humanities/2022.1.26>

А. І. ПОКУЛЕВСЬКА

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін,

*Донецький національний університет економіки та торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна*

Електронна пошта: pokulevska@donnuet.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-2531-0430>

Н. В. РИБАЛКА

асистент кафедри іноземної філології, українознавства та соціально-правових дисциплін,

*Донецький національний університет економіки та торгівлі імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна*

Електронна пошта: rybalka_n@donnuet.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-3804-6875>

АНАЛІЗ ГРАМАТИЧНИХ ПЕРЕКЛАДАЦЬКИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ НОВЕЛИ СТЕФАНА ЦВАЙГА «ГУВЕРНАНТКА»

Стефан Цвайг – один з найяскравіших представників австрійської літератури. Письменника відносять до прихильників психологічного спрямування реалізму. Для нього зображення людини означало насамперед показ її внутрішнього світу. Це відбувалося нерідко через нехтування відображення навколишнього середовища, яке безпосередньо формує цей світ. У письменників, що належать до цієї течії, виявляється схильність до переходу від відтворення всього життєвого шляху героя до замальовки духовних криз, переломних моментів, що найбільш повно виявляють його внутрішній світ. В першу чергу увага зосереджується на фіксації душевного стану персонажів, на їхньому самостереженні, на докладному аналізі їхніх переживань. А Стефана Цвайг відомий саме як майстер художньо яскраво зображати психологічні переживання та душевні муки своїх героїв. Через це виникають певні труднощі в процесі перекладу його новел. Перед перекладачем стоїть задача не тільки якомога ближче до мови оригіналу передати текст, але й відтворити художніми засобами української мови динаміку твору, емоційне напруження, глибинний підтекст новел письменника. Простежити цей процес можна за допомогою аналізу використаних перекладачем перекладацьких трансформацій. У цій розвідці мова буде йти про аналіз саме граматичних трансформацій на матеріалі новели Стефана Цвайга «Гувернантка». Переклад з однієї мови на іншу неможливий без граматичних трансформацій. Граматичні трансформації – це в першу чергу перебудова речення, тобто зміна його структури. Незважаючи на те, що німецька та українська мови належать до різних груп мов, вони при цьому відносяться до однієї групи синтаксичної класифікації мов – до мов номінативної будови, для яких основною характеристикою є живання називного відмінка підмета, незалежно від того, чи є дієслово-присудок перехідним чи ні. Проте на відміну від німецької мови, для якої характерні строгі правила щодо порядку слів у реченні, українська мова є синтетичною. Це означає, що в нашій мові є відмінки слів, часові форми утворюються через зміни словоформ, а порядок слів у реченні може бути довільним. Саме тому видається цікавим дослідження різних перекладацьких трансформацій, які перекладач використовує в процесі перекладу українською мовою новели Стефана Цвайга.

Ключові слова: граматичні перекладацькі трансформації, Стефан Цвайг, німецька література, новела, перекладацький аналіз.

Новела «Гувернантка» Стефана Цвайга – це один із серії творів, де головними дійовими особами стають діти. Цю новелу можна описати як сумну розповідь про невеликий та незначний випадок в одній небідній родині. У творі майже немає героїв та подій, але є емоції та глибокі переживання. Головними героїнями новели є діти – дівчата-підлітки. Саме вони через від-

сутність життєвого досвіду гостріше за всіх відчувають, їх реакції чистіші та щиріші, ніж у будь-якого дорослого. Інші героїні – гувернантка і мати дівчаток. Чоловіки фігурують у сюжеті дуже мало. Вони безбарвні, не приймають рішень та завжди осторонь. У творі розказано просту та страшну історію загибелі дівчини-гувернантки, яку полишив молодий

спокусник і яку зацькувала його сім'я. Другою темою новели є крах дитячих ілюзій, руйнування дитячого світу. За маскою своїх батьків дівчата побачили лицемірство, жорстокість і боягузтво. Пережита травма, загибель любимої гувернантки, позбавили їх дитинства.

Постановка проблеми. Актуальним напрямком в українському перекладознавстві є на сьогоднішній день дослідження перекладів саме німецьких художніх творів. Труднощі, які виникають в процесі перекладу німецькомовної літератури, пов'язані з багатозначністю німецьких слів, зі складною побудовою речень тощо. А творчість Стефана Цвайга на відміну від інших видатних німецьких письменників дуже мало досліджена, особливо його новели. Саме стосовно цієї проблеми М. Зонненфельд писав наступне: «Незважаючи на те, що його твори були самими широко перекладеними в двадцяті роки нинішнього сторіччя, всі вони виявилися забуті масовим читачем, хоч і художня проза Цвейга, і його есе – результат такого проникнення в людську психіку, яке ніколи не застаріє, а сила почуття в його трудах не може залишити байдужим навіть самого витонченого читача, який рідко здатний захоплюватися емоціями інших» [Кайзер III : 6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських дослідників, що вивчали творчу спадщину С. Цвайга в останні десятиріччя, слід назвати перш за все Юрія Клена, К. Шахову (1991) та О. Онищенко з його роботою «Письменники як дослідники: потенціал теоретичних ідей (О. Уайльд, Т. Манн, А. Франс, І. Франко, С. Цвейг): монографія» (2012).

Мета нашої розвідки полягає у тому, щоб проаналізувати, за допомогою яких граматичних перекладацьких трансформацій перекладачеві вдається відтворити психологічну змістовність новели Стефана Цвайга «Гувернантка», емоційне напруження та динаміку тексту.

В. Комісаров розглядає граматичні перекладацькі трансформації як «особливий спосіб перекладу, що передбачає не просто вживання в перекладі форм мови перекладу, а відмову від використання форм мови перекладу, аналогічних вихідним, та заміну таких форм на інші, що відрізняються від них за вираженим змістом (граматичному значенню)» [Комиссаров : 172]. Згідно класифікації граматичних перекладацьких транс-

формацій В. Комісарова існують наступні чотири види трансформацій: синтаксичне уподібнення, розчленування речення, об'єднання речень та граматичні заміни (форм слова, частини мови, частини речення) [Комиссаров : 172–173]. Застосування синтаксичного уподібнення або дослівного перекладу можна простежити на наступних прикладах:

„Das Mädchen fängt plötzlich zu zittern an und kann nicht weiterreden vor Erregung“ [Цвейг : 14]. – «Дівчинка починає раптом тремтіти і не може далі й слова вимовити через хвилювання» [Цвейг : 15].

„Anscheinend ohne Ursache ist ihr Leben mit einem Male eine Krise geworden“ [Цвейг : 18]. – «Здавалося б, без будь-якої причини в їхньому житті настала раптом криза» [Цвейг : 19].

Подібних прикладів можна знайти завжди багато, тому що перекладач намагається якомога ближче до мови оригіналу передати контекст. Як можна побачити з прикладів, в реченнях зберігаються при перекладі конструкції німецької мови. Проте при використанні синтаксичного уподібнення можуть виникати деякі зміни структурних компонентів речення, тобто зникають чи додаються дієслова-зв'язки, прийменники, числівники тощо.

“Ganz vorsichtig mach' ich also die Tür auf“ [Цвейг : 6]. – «Отож я обережно відчиняю двері...» [Цвейг : 7]. В українському перекладі змінений порядок слів у реченні згідно стилістичним особливостям української мови, а також відсутній переклад слова *ganz*, що у даному випадку не несе великого смислового навантаження. Ці зміни не впливають на загальний зміст речення.

Наступна трансформація – розчленування речення – передбачає перетворення простого речення в складне, або перетворення простого чи складного речень у два або більше самостійних речення [Комиссаров : 179]. Така трансформація є також досить розповсюдженою. Простежити застосування даної перекладацької трансформації можна у наступних реченнях:

„Da plötzlich – ich bin furchtbar erschrocken – hör' ich jemand weinen und seh' auf einmal, daß sie ganz angezogen auf dem Bett liegt, den Kopf in den Kissen“ [Цвейг : 6]. – «Коли це – я страх як злякалася! – чую, хтось плаче. Гульк – а то вона, цілком убрана, лежить на ліжку, сховавши голову в подушки» [Цвейг : 7].

„*Lauernd und beobachtend, nichts außer acht lassend, was sich im Umkreis ihrer Blicke rührt, hat eine in diesen Tagen, plötzlich ins Zimmer tretend, ein Wort aufgegangen*“ [Цвейг : 20]. – «*Отак вони чатують і стежать, не пропускаючи повз свою увагу нічого з того, що робиться навколо. І ось одна з них, зайшовши якомсь до кімнати, почула кілька слів*» [Цвейг : 21].

„*Und so jemandem habe ich die Erziehung meiner Kinder anvertraut, meiner Töchter, die Sie, weiß Gott wie, vernachlässigt haben...*“ [Цвейг : 22]. – «*Кому тільки я доручила виховання своїх дітей, своїх дочок! Бог його святий знає, як ви їх виховували!*» [Цвейг : 23].

Цю граматичну перекладацьку трансформацію застосовують з метою оптимізації якості перекладу, враховуючи стилістичні особливості української мови. Складнопідрядні речення в оригінальному тексті новели перекладаються двома реченнями, у другому випадку з дієприслівниковим зворотом. Це пояснюється тим, що для німецької мови характерним є прагнення передати всю інформацію одним реченням через ускладнення його структури, що не є характерною рисою української мови.

Третьою граматичною перекладацькою трансформацією є об'єднання речень. Сутність її полягає у тому, що синтаксична структура оригіналу перетворюється шляхом поєднання двох простих речень в одне складне і є оберненою до трансформації розчленування [Комиссаров : 180]. Застосування даної трансформації можна також знайти на сторінках новели Стефана Цвайга:

“*Die Kinder sehen nieder. Vorsichtig rühren sie sich an mit den Händen, wie um sich gegenseitig aufmerksam zu machen*“ [Цвейг : 10]. – «*Діти опускають очі і обережно торкаються одна одної руками, немов для того, щоб нічого не пропустити повз увагу*» [Цвейг : 11].

“*Sie stieben fort. In das Dunkel hinein*“ [Цвейг : 10]. – «*Дівчатка розбігаються по темних закомарках*» [Цвейг : 13].

Як бачимо, в цих реченнях ситуація навпаки. Перший приклад демонструє, як перекладач два речення німецького тексту перекладає одним складносурядним, що є ще ускладнене поширеною обставиною в українській інтерпретації. У другому прикладі два коротких речення, де друге взагалі словосполучення, перекладаються одним простим реченням. У мові оригі-

налу автор навмисно розділяє одну дію на два речення заради емоційного ефекту. Тим самим він уповільнює час, дає можливість читачеві заглибитись у психофізіологічний стан дівчат, проіннятися настроєм цього моменту. При перекладі одним реченням цей ефект втрачається. Проаналізувавши всю новелу Стефана Цвайга, можна висновувати, що саме цю граматичну трансформацію перекладач використовує не часто. Це можна пояснити тим, що структура німецької мови тяжіє до складних речень.

Найбільш поширеним і різноманітним видом перекладацької трансформації згідно класифікації В. Комісарова є граматичні заміни. Це такий спосіб перекладу, за яким граматична одиниця мови оригіналу перетворюється в одиницю мови перекладу з іншим граматичним значенням. Змінам може піддаватися граматична одиниця будь-якого рівня: словоформа, частина мови, член речення або речення певного типу [Комиссаров : 180]. Краще зрозуміти цю трансформацію можна на наступних прикладах:

„*Dunkel schimmert zwischen ihnen, nur von den Betten her kommt ein leiser weißer Schimmer*“ [Цвейг : 4]. – «*Між ними все поринуло в темряву, тільки ледь-ледь біліють їхні постелі*» [Цвейг : 5]. Цей приклад добре ілюструє застосування перекладачем граматичної заміни. В мові оригіналу використане словосполучення з іменником *ein leiser weißer Schimmer*, яке дослівно перекладається як «тихе, біле мерехтіння (слабке світло)», тоді як перекладач використовує словосполучення з дієсловом *тільки ледь-ледь біліють*.

„*Das Gespräch scheint zu Ende*“ [Цвейг : 8]. – «*Розмова начебто скінчилась*» [Цвейг : 9]. У цьому прикладі знову словосполучення з іменником *zu Ende* перекладач перекладає за допомогою дієслова *скінчилась*.

„*Und dann wird es still im Zimmer*“ [Цвейг : 8]. – «*А тоді в кімнаті настає тиша*» [Цвейг : 9]. Згідно цього прикладу, прислівник *still* (тихо, спокійно) трансформувався при перекладі в іменник *тиша*. Отже, граматичні заміни іноді застосовуються для надання художнього забарвлення, іноді через брак відповідного слова в українській мові, іноді це обумовлено стилістичними особливостями мови.

Висновки. Підсумовуючи, можна сказати, що граматичні, лексичні, стилістичні, семантико-синтаксичні, лексико-семантичні, лексико-граматичні трансформації є невід'ємною

частиною і головним інструментом досягнення адекватного і еквівалентного перекладу. Коли в мові оригіналу певна граматична форма не може бути дослівно передана в мові перекладу, перекладач вдається до граматичних трансформацій. В кожному реченні мови перекладу наявні різні трансформації або одразу декілька видів. Основна задача перекладача – досягти максимальної еквівалентності та адекватності

тексту, передати зміст тексту, його психологічну забарвленість. Твори Стефана Цвайга відрізняються особливою динамікою, емоційним напруженням, що ускладнює роботу перекладача. Він мусить зберігати мелодику та ритм оригінального твору. Досліджуючи різні трансформації в українському перекладі можна простежити, як перекладачеві вдається відтворити художніми засобами української мови німецький текст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кайзер III, Д. У. Стефан Цвейг: смерть современного человека = Stefan Zweig: death of a modern man : историко-лит. эссе / пер. с англ. А. Верникова. Москва : НИСО УРО РАН, 1996. 63 с.
2. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. Москва : Высшая школа, 1990. 253 с.
3. Цвейг С. Новели=Novellen. Нім. та укр. мовами. Худож.-оформлювачі Б. П. Бублик, С. І. Правлюк. Харків : Фоліо, 2006. 223 с.

REFERENCES

1. Kajzer III, D. U., (1996) Stefan Cvejg: smert' sovremennogo cheloveka = Stefan Zweig: death of a modern man : istoriko-lit. esse [Stefan Zweig: death of a modern man : historical and literary essay]. Moskva : NISO URO RAN. [in Russian]
2. Komissarov, V. N., (1990) Teoriya perevoda (lingvisticheskie aspekty) [Translation theory (linguistic aspects)] : ucheb. dlya in-tov i fak. inostr. yaz. Moskva : Vysshaya shkola. [in Russian]
3. Cvejg, S., (2006) Noveli=Novellen. Nim. ta ukr. movami. [Novellen = Novellen. In German and Ukrainian]. Harkiv : Folio. [in Ukrainian]

A. I. POKULEVSKA

*Ph.D. in Philology, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology,
Ukrainian Studies and Social and Law Disciplines,
Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade, Kryvyi Rih,
Dnipropetrovsk region, Ukraine
E-mail: pokulevska@donnuet.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-2531-0430>*

N. V. RYBALKA

*Assistant Professor at the Department of Foreign Philology,
Ukrainian Studies and Social and Law Disciplines,
Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University of Economics and Trade, Kryvyi Rih,
Dnipropetrovsk region, Ukraine
E-mail: rybalka_n@donnuet.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0003-3804-6875>*

GRAMMATICAL TRANSLATION TRANSFORMATIONS' ANALYSIS IN THE UKRAINIAN TRANSLATION OF STEVAN ZWAYG'S NOVELS "GOVERNOR"

Stefan Zweig is one of the brightest representatives of Austrian literature. The writer is considered as a supporter of the psychological direction of realism. The image of man meant primarily a display of his inner world for him and it happened due to neglect of the reflection of the environment that directly shapes this world. Writers belonging to this trend have a tendency to move from the reproduction of the whole life path of the hero to the sketch of spiritual crises, turning

points that most fully reveal his inner world. First of all, attention is focused on fixing the mental state of the characters, on their self-observation, on a detailed analysis of their experiences. Stefan Zweig is known as a master of artistically vividly depicting the psychological experiences and mental anguish of his characters. Due to this, there are some difficulties in the process of translating his short stories. The translator has a task not only to convey the text as close as possible to the original language, but also to recreate the dynamics of the work, emotional tension, deep subtext of the writer's short stories by artistic means of the Ukrainian language. This process can be traced by analyzing the translation transformations used by the translator. This exploration will be about the analysis of grammatical transformations on the material of Stefan Zweig's short story "The Governor". Translation from one language to another is impossible without grammatical transformations. First of all, grammatical transformations are reorganization of a sentence, i. e. change of its structure. Despite the fact that German and Ukrainian belong to different groups of languages, they belong to the same group of syntactic classification of languages to nominative languages, for which the main characteristic is the use of the nominative case of a predicate, regardless of whether the verb is transitional or not. However, unlike German, which is characterized by strict rules on word order in a sentence, Ukrainian is synthetic language. This means that in our language there are cases of words, temporal forms are formed due to changes in word forms, and the order of words in a sentence can be arbitrary. That is why it seems interesting to study the various translation transformations that the translator uses in the process of translating Stefan Zweig's short stories into Ukrainian.

Key words: grammatical translation transformations, Stefan Zweig, German literature, short story, translation analysis.